

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтымышбаев атындагы Философия институтуна жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдери боюнча докторлук (кандидаттык), маданият таануу жана искусство таануу боюнча кандидаттык диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 09.22.657 диссертациялык кеңешине философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Акматов Өмүрзак Сарытайовичтин 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча жазылган «Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жан социомаданий табияты» аттуу докторлук диссертациясына расмий оппонент, философия илимдеринин доктору Алымкулов Марат Сапарбековичтин

ПИКИРИ

Изилдооюн актуалдуулугу. Философиялык антропология «адам философиясы» деп аталган түшүнүктөн айрымаланып, ал бүтүндөй адам жөнүндөгү философиялык түшүнүктөрдүн жалпыланышы, бирдиктүү бир системага салынышы болуп эсептелинет. Ошол себептен, философиялык антропология өзүнүн актуалдуулугу менен илимий тармакта анын ичинде философия илиминде орду бар десек жаңылышпайбыз.

XXI кылымдын негизги глобалдык деңгээлдеги проблемалары жалпыадамзатты ааламга карата бирдиктүү философиялык рефлексия даражасында ой жүгүртүүнү шарттап олтурат. Алар:–жер шарындагы калктын санынын көбөйүшүнөн улам, тамак-аш, азык-түлүк тартыштыгынын пайда болуусу, энергетика тармагындагы көйгөлүү маселелер, Орто Азиядагы мамлекеттердин: Өзбекстан, Тажикстан, Казахстан жана Кыргызстан аймагында суу таңкыстыгы жаралып, ичүүчү таза суунун жетишсиздиги күтүлүүдө; – климат проблемасы – жер шарындагы орточо температуранын жогорулоосу, суу ташкындары, жер көчүүлөр ж.б. – социалдык муктаждыкты жаратууда жана ошондой эле социалдык жашоону туруксуздандырууда.

Жогоруда айтылган маселелер диссертациянын актуалдуулугун белгилейт.

Диссертациялык Кеңеш Д 09.22.657
Кирүү <u>04-8/111</u>
Чыгуу _____
ОК колу
« 10 » 06 2014 ж.

Диссертациянын илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштарынын негизделиш даражасы.

Диссертациядагы илимий жоболор, корутундулар терең теоретикалык денгээлде изденүүчү тарабынан изилденип чыккан.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги максаты катары – салыштырмалуу соңку илимий тармак – философиялык антропологиянын абстрактуулуктан конкреттүүлүккө багыт алган концептуалдык маңызын, имманенттүү социалдык-тарыхый табиятын тастыктоо аркылуу социожаратылыштык жана социомаданий шартталган жаңы гуманисттик парадигмаларды ырааттуу изилдөө каралат.

Коюлган максатка ылайык сегиз пункттан турган милдеттер аныкталган. Милдеттер изилдөөнүн бап, бөлүмдөрүндө ачылып берилген.

Иштин илимий жаңылыгы сегиз аныктамадан турат. Негиздүү.

- философиялык антропология ареалында (анын ичинде кыргыз профессионалдык философиясында) өкүм сүргөн гуманисттик мүнөздөгү адам маңызына арналган илимий-изилдөөлөргө аналитикалык талдоо жүргүзүлүп, алардын теориялык дараметтери тастыкталды;

- кыргыз кыргышындагы ойлом материалдары аркылуу протоантропологиялык философиялардын социалдык-философиялык сегменттери дааналанды;

- философиялык антропологиянын онтологиясын өбөлгөлөгөн социотабияттык жана социомаданий факторлор гносеологиялык рефлексия иретинде каралып, алар болумдук кубулуш катары тастыкталды;

- философиялык антропологиянын концептуалдык маңызы менен логикалык табияты азыркы көпкырдуу геосаясий кырдаалдын опурталдуу алкагында адам маңызын объективдүү андоонун адекваттуу формасы экендиги таасындалды;

- гуманизмдин типологиялык өзгөчөлүктөрүн дааналаган теориялык жоболордун социомаданий табияты жана парадигмалык концепт-белгилери айкындалды;

- “адам маңызы жана табияты” деп аталган заман менен учурлаш антропологиялык парадигманын мазмундук тилкеси түшүнүктү түшүнүмдөрдүн алкагы катары такталды;

- адам парадигмасынын трансгуманисттик долбооруна жана этикалык доктринасына аксиологиялык талдоо жүргүзүлүп, анын праксиологиялык маңызы ачылып берилди:

- конкреттүү-тарыхый гуманисттик парадигмалардын эпистемалык кудуретинин социожаратылыштык жана социомаданий өбөлгөлөрү такталып, алардын болочогу аныкталды.

Коргоого коюлган негизги жоболор төмөнкү иретте берилген:

1. натыйжа негиздүү. Классикалык философиялык антропология – адамдын жалпы турпатын – табиятын, маңызын, болумун изилдөөдө дээрлик объективдүү жагдайларга (биогендик өбөлгөлөргө, объект-субъектилик мамилелерге) басым жасап, табийгый алкак менен чектеп, анын жан дүйнөсүнө: акыл-эстик, сезимдик жана эрктик (субъектилик) жагдайларына классикалык илимий методологиянын үстөмдүгүнүн натыйжасында жетишээрлик денгээлде көңүл бурбай келген. Натыйжада, адам маңызы классикалык объект-субъектилик методологиянын алкагында интерпретацияланып, анын “ички мени”, “менталдык көрөңгөсү” көлөкөдө калган. Философиялык антропологиянын калыптанышы, гуманисттик парадигмалардын өнүгүшү менен ушул учкай белгиленген көйгөй эске алынып, адамдын жан дүйнөсүн (субъектилик жагдайларды) иликтөөгө ык коюлду. Адам бир эле мезгилде бардык коомдук катнаштардын субъектиси гана эмес, объектиси да экендиги, тириктин тиричилиги кыймылдаткыч күчкө, “социалдык дүрмөткө” ээ экендиги талашсыз.

2. натыйжа негиздүү. Дүйнөтүзүлүш тууралуу түшүнүктүн байыркы архаикалык формасы – философема. Ал – дүйнөтаанымдын, нерсе-кубулуштарды андоого, жалпылоого болгон аракеттин алгачкы артефакты – логикалык тариздеги инструменти. Философемалар, этникалык мейкиндикте жаралгандан улам этникалык мүнөз күткөн этнофилософемалар – улуттук

кыртыштан өнүп чыккан дүйнөлүк философиянын пайдубалы. Кыргыз философиясынын башаты да – мифтик, мифоэпикалык, диний философемалар болуп эсептелет. Мындан тышкары, дагы бир тарыхый-конкреттүү жагдай – ар бир элдин социомаданий баалуулуктары, гуманисттик парадигмалары бүткүл дүйнөлүк гуманисттик ойлом эволюциясынын бир салаасы – бөлүгү катары өнүгүп келгендиги талашсыз.

3. натыйжа негиздүү. “Социалдык” жана “табият” түшүнүктөрүн кыйла бийик деңгээлде синтездеген логикалык татаал “социожаратылыштык” түшүнүгү адамды курчап турган чөйрөнү – табияттын, коомдун өтмө-катар ажыралгыс биримдигин туюндурат. “Социожаратылыштык” концепциясы табийгый жана социалдык түзүмдөрдү бири-бири менен байланыштуу өзүнө тиешелүү мыйзам ченемдердин натыйжасында жөнөкөйдөн – татаалга багытталган эволюциялык кыймылдагы бирдиктүү система катары түшүндүрмөлөйт.. Бул белгиленген методологиялык ыңгай социотабийгый түзүмдөрдүн өзгөчөлүктөрү болуп саналган биочөйрөнү – глобалдык экотүзүм, коомду биочөйрөнүн подсистемасы катары кароого негиз түзөт. Коом – табият түзүмүнүн негизги элементтери, функционалдык байланыштары жана факторлору менен өбөлгөлөнгөн. Табият менен коомдун экологиялык карама-каршылыгы түзүмдүк зарылдык болгон алмашуу процесстеринин дискреттүүлүгү менен түшүндүрүлөт. Экологиялык туруктуулук – түзүмдүн туруктуулугу, социотабийгый экотүзүмдүн туруктуулугу, ал эми ал туруктуулук табият менен коомдун “акыл-эстүү” карым-катнашы менен шартталат.

4. натыйжа негиздүү. Адам болумун, анын ички табиятын аныктап турган негизги факторлордун бири – адам маңызы көйгөйү. Ал философиялык антропологиянын түйүндүү маселелеринин бири жана адам экзистенциясынын (жашоонун, тириликтин, тиричиликтин) пайдубалын түзөт. Адам болуму адамдын жалпы биосоциалдык турпатын, рухий жандүйнөсүн, эс-акыл дараметин, аңсезимин, түшүнүгүн, моралдык кудуретин туюндурган өтө кецири татаал түшүнүк. Адам табияты менен маңызы, адам субъективдүүлүгү

менен анын уникалдуулугу, адам «мендиги», интуиция, ишеним, маселелери; ошондой эле экзистенциалдык: сүйүү, азап чегүү, сагынуу, кусалануу, өксүү, баштан кечирүү, тобокел салуу, жалгыздык, улгаюу менен карылык, өлүм менен өлбөстүк жана аларга карама-каршы келген кубануу, сүйүнүү, эргүү, кумарлануу, бакыт, тагдыр сыяктуу масштабдуу концепттер – философиялык антропологиянын социжаратылыштык жана социомаданий факторолор менен өбөлгөлөнгөн татаал маселелерден.

5. натыйжа негиздүү. Объективдүү мүнөздөгү ааламдашуу процесси тамыр жайгандан бери, гуманизмдин диапозону кеңейип, анын глобалдык форматы пайда болду. Өзөгү ар кыл этникалык кубулуштардан түзүлгөн менталдык көпкырдуулукту туюндурган “универсалдуу” социомаданий кырдаалда өкүм сүргөн гуманисттик глобализм – улуттук, расалык, диний коопшпостуктун шартында жалпыадамзаттык баалуулуктарды сактоого аракеттенип, “калыстык”, “тынчтык”, толеранттуулук”, жана “социалдык тилектештик” сыяктуу дөөлөттөрдү глобалдаштырууга умтулат. Глобализм – алкакташтыруу катары, синергетика – “сызыксыз өнүгүүнүн” постулаты катары эки башка кубулуш, бирок алардын методологиялык ыкмаларын үзүрлүү пайдалануу – глобалдык гуманизмдин негизги талабы. Анткени, синергетика – адамзатты жана ааламды камтыган татаал сызыктуу эмес, системалардын өз алдынча түзүлүшүнүн теориясы катары адамга жана дүйнөгө болгон жаңы көз карашты калыптандырууну камтыйт. Глобалисттик гуманизм менен синергетиканы айкалыштыруу адам менен адамдын, коом менен табияттын мамилелеринин жаңы, иштиктүү форматын жаратат.

6. натыйжа негиздүү. Ар бир адам индивидуалдуу жандуу организм, бирок анын маңызы коомдук түзүлүш, коомдук мамилелер жана табийгый чөйрө менен тыгыз байланышта. Ал өзүндөй эле өзгө адамдар, ар кыл уюмдашкан социалдык институттар менен социомаданий эреже-нормалардын негизинде өз ара максаттуу алака түзүп, чөйрө-кырдаал менен шартталат жана өзүнүн комплекстүү ишмердүүлүгү аркылуу конкреттүү-тарыхый кырдаалды трансформациялоого катышат. Мындай бири-бирине таасир берип, бирине-

бири өбөлгө болгон эки тараптуу кырдаалда социомаданий фактор баалуулуктар системасын түзүү аркылуу өзгөчө мааниге ээ болот. Аталган социомаданий фактор менен бирге, тарыхый, экономикалык жана биосоциалдык өбөлгөлөр “адам-табият” мамилелерин өркүндөтүүнүн кыймылдаткыч күчү болуп эсептелет. Адам – бири-бири менен байланышкан жана бирин-бири шарттаган, табияты боюнча ар түрдүү болгон муктаждыктар жана жөндөмдүүлүктөр системасына ээ – биопсихосоциалдык жандык.

7. натыйжа негиздүү. Философиялык антропологиянын соңку мезгилдеги парадигмаларынын бири – “адамды өркүндөтүү” концепциясы. Бул аталган концепция – айрыкча соңку мезгилде өнүккөн илимий-технологиялардын натыйжасында “адам табиятын”, “адам маңызын” өркүндөтүүгө арналган философиялык антропологиянын трансгуманисттик формасы. Сөз болуп жаткан концепциянын негизги трансгуманисттик идеясы – адам азыркы учурдагы заманбап технологиялар (биотехнология, нанотехнология, ген инженериясы, жасалма интеллект) аркылуу өзүнүн эволюциялык потенциалын позитивдүү нукта жогорулата алат. Адам өр тартып жогорулоого, өзүн-өзү жаңы кырдаалда татыктуу реализациялоого; интеллектуалдык, эмоционалдык, социалдык жана рухий өнүгүүгө табийгый түрдө умтулат. Умтулуунун натыйжасында, моралдык баалуулуктарды, адекваттуу кызыкчылыктарды, орундуу максаттарды иштеп чыгып, өзүнүн учурлаш идентүүлүгүн камсыз кылат. Ушундан улам “адамды өркүндөтүү” парадигмасы соңку мезгилдеги постгуманисттик философия алкагындагы прогрессивдүү тенденция болуп саналат. «Адамды өркүндөтүү» парадигмасы – мезгилдин шарданы менен алга умтулуунун (максаттуу аракеттин) ыкмасы жана программасы.

8. натыйжа негиздүү. Философиялык антропологиянын дагы бир түйүндүү парадигмасы – гуманисттик этика. Адамдын адамдык дөөлөтүн, парасатын бийик тутуп, татыктуу жашоого шарт түзүүгө, социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылууга кантип жана кандайча жетишүүгө болоорун аныктоо – аталган парадигманын пайдубалы. Гуманисттик этика үчүн ар бир адам кымбат, уникалдуу жана кайталангыс дөөлөт. Гуманисттик этика – адам

укуктарына, ар бир адамдын индивидуалдуу автономиясына басым жасай турган “адам доктринасын” иштеп чыгууга аракеттенет. Билим берүү тармагын, маданиятты өнүктүрүү аркылуу дүйнөлүк тынчтыкты, улут, мамлекет аралык тилектештикти орнотууга умтулат. Адам доктринасы кеңири мааниде – адам табиятын, адамдын дүйнөтүзүлүштөгү ордун аныктаган касиеттердин жыйындысын жалпылап туюндурган маанилик мейкиндиги кенен түшүнүк. Адам деген ким (эмне)? Адамдыктын параметрлери болуп эсептелген баалуулуктардын түйүнү, адам укуктары жана милдеттери кандай түшүндүрүлөт? Адам аны курчап турган табийгый-социалдык чөйрө менен кандайча алакада болуш керек? Ушул сыяктуу фундаменталдуу көйгөйлөрдүн логикасын чечмелөө, аларды илимий түшүндүрүү – адам доктринасынын лейтмотиви болуп эсептелет. Адамдын инсандык каиети – анын моралдык аң сезиминин, тиричилигинин, жашоо образынын негизи болуп эсептелет. Гуманисттик этика, андагы адам доктринасы – адамдын жан дүйнөсүнүн эволюциясын, өркүндөөсүн адекваттуу андоого; жакшылык менен жамандыктын, адилеттүүлүк менен адилетсиздиктин, эркиндик менен кулчулуктун, бакыт менен бактысыздыктын, эмгек менен ырахаттын табиятын терең түшүнүүгө жана аныктоого жардам берет. Адамдын акыл-эстүү жандык катары жашоосунун максаты – абсолюттуу жакшылыкка жетишүүгө умтулуу жана бул максатка адамдык позитивдүү сапаттарды өркүндөтүү аркылуу жетишүү болуп саналат.

Диссертациянын илимий иштерге коюлган талаптарга жооп бериши

-тарыхый-философиялык аспектте философиялык антропологиянын аналитикалык синопсиси көрсөтүлгөн 1 бап, 1, 2 бөлүмдөр;

- философиялык антропологиянын теориялык, методологиялык негиздери ачылып берилген 2 бап;

- гуманизмдин типологиялык өзгөчөлүгү, антропологиянын философиялык табияты талданды 3 бап;

- адам парадигмалык түшүнүгүнүн гуманисттик экспликациясы изилденди 4 бап.

Диссертация өз алдынча аткарылган эмгек болуп эсептелет.

Алынган жыйынтыктарды тиешелүү проблемага, теориялык же, колдонмо маселеге багытталышын баалоо.

Изилдөөнүн практикалык натыйжаларын келечек муундарга гуманисттик багыттагы: альтруисттик, этикалык, эстетикалык, экологиялык, экономикалык жагдайларда тарбия берүүдө, жалпы эле социалдык-гуманитардык ишмердүүлүк чөйрөсүндө пайдаланууга болот.

Диссертациянын негизги жоболорунун жана жыйынтыктарынын жарыяланышынын тастыкталышы. Иштин негизги илимий жыйынтыктары 22 илимий макалаларда жарыяланды.

Авторефераттын мазмуну диссертация менен дал келиши.

Автореферат диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максатына жана милдеттерине толугу менен туура келет. Авторефератта дал келген кыргыз, орус, англис тилдериндеги резюмелер бар.

Диссертациянын мазмунунда жана авторефератта орун алган мүчүлүштүктөр. Диссертациялык иш, негизинен көздөгөн максатын жана коюлган милдеттерин так жана жетиштүү денгээлде аткарууга жана чечүүгө багытталып, талап кылынган изилдөө методдорун туура колдонуу менен даярдалган.

1. Диссертацияда айрым грамматикалык жана техникалык кемчиликтер кездешет, бирок мындай кемчиликтер иштин илимий денгээлин төмөндөтпөйт.

2. Социалдык – табигый жана социалдык – маданий факторлорун интеграциалоодо философиялык антропология үчүн кандай көйгөйлүү маселелер жаралышы боло турганын кененирээк чагылдырылса туура болмок.

3. Азыркы дүйнөлүк ааламдашуу шартында ар түрдүү маданияттардын ортосунда байланыштар күчөп, мультикультурализм жана интеркультурализм идеялары кыргыз элинин маданиятына тийгизген таасири менен Борбордук Азия

мамлекеттери менен аналогия методу аркылуу диссертациялык иште салыштырып изилдөө туура болмок.

Жогоруда айтылгандар сунуш мүнөзүндө гана берилди.

Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссия тарабынан бекитилген “Окумуштуулук даражаларды берүү жөнүндө жобонун” талаитарына диссертациянын дал келиши.

Акматов Өмүрзак Сарытайовичтин “Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданий табияты” аттуу 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссия тарабынан бекитилген “Окумуштуулук даражаларды берүү жөнүндө жобонун” талаптарына толук жооп берет. Ал эми изденүүчү Акматов Өмүрзак Сарытайович 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент:

**Философия илимдеринин доктору,
КР Президентине караштуу
Мамлекеттик башкаруу академиясынын
“Мамлекеттик жана
муниципалдык башкаруу”
кафедрасынын профессору**

Алымкулов М.С.

*М.С. Алымкуловдун келишимдигин тастыктайм
АРӨБ Башкаруунун у.м.а. Г.А. Мамуралиева*